

Kur'ân Müslümanlığı

Bediüzzaman Said Nursî

“Ahlâk-ı İslâmiyenin ve hakaik-i imaniyenin kemâlâtını ef’âlimizle izhar etsek, sair dinlerin tâbileri, elbette cemaatlerle İslâmiyete girecekler”

Bediüzzaman Said Nursî

Asr-ı Saadetten şimdiye kadar hiçbir tarih bize göstermiyor ki, bir Müslümanın muhakeme-i akliye ile ve delil-i yakînî ile ve İslâmiyete tercih etmekle, eski ve yeni ayrı bir dine girdiğini tarih göstermiyor. Avâmın delilsiz, taklidî bir surette başka dine girmesinin bu meselede ehemmiyeti yok. Dinsiz olmak da başka meseledir. Halbuki, bütün dinlerin etbâları ise -hatta en ziyade dinine taassup gösteren İngilizlerin ve eski Rusların-muhakeme-i akliye ile İslâmiyete dahil olduklarını ve günden güne, bazı zaman takım takım, kat’î bürhan ile İslâmiyete girdiklerini tarihler bize bildiriyorlar.^{HAŞİYE}

Eğer biz ahlâk-ı İslâmiyenin ve hakaik-i imaniyenin kemâlâtını ef’âlimizle izhar etsek, sair dinlerin tâbileri, elbette cemaatlerle

^{HAŞİYE}: İşte, bu mezkûr dâvâya bir delil şudur ki: İki dehşetli harb-i umumînin ve şiddetli bir istibdad-ı mutlakın zuhuruyla beraber, bu dâvâya kırk beş sene sonra şimalin İsveç, Norveç, Finlandiya gibi küçük devletleri Kur’ân’ı mekteplerinde ders vermek ve kabul etmek ve komünistliğe, dinsizliğe karşı set olmak için kabul etmeleri; ve İngilizin mühim hatiplerinin bir kısmı Kur’ân’ı İngilizce kabul ettirmeye taraftar çıkmaları; ve küre-i arzın şimdiki en büyük devleti Amerika’nın bütün kuvvetiyle din hakikatlerine taraftar çıkması ve İslâmiyetle Asya ve Afrika’nın saadet ve sükûnet ve musalâha bulacağına karar vermesi ve yeni doğan İslâm devletlerini okşaması ve teşvik etmesi ve onlarla ittifaka çalışması, kırk beş sene evvel olan bu müddeayı ispat ediyor, kuvvetli bir şahit olur.

Hem de tahakkuk etmiş: Kur'ân'ın her bir tarafında intişar eden makasîd-ı esasiye ve anasîr-ı asliye dördtür. Onlar da: İsbât-ı Sani-i Vâhid ve Nübüvvet ve Haşr-i cismanî ve Adalettir.

İslâmiyete girecekler; belki küre-i arzın bazı kıt'aları ve devletleri de İslâmiyete dehâlet edecekler.

Hem nev-i beşer, hususan medeniyet fenlerinin ikazatıyla uyanmış, intibaha gelmiş, insaniyetin mahiyetini anlamış. Elbette ve elbette dinsiz, başıboş yaşamazlar. Ve olamazlar. En dinsizi de dine iltica etmeye mecburdur. Çünkü, acz-i beşerî ile beraber hadsiz musibetler ve onu inciten hâricî ve dahilî düşmanlara karşı istinat noktası; ve fakıryla beraber hadsiz ihtiyâcâta müptelâ ve ebede kadar uzanmış arzularına medet ve yardım edecek istimdad noktası, yalnız ve yalnız Sâni-i Âlemi tanımak ve iman etmek ve âhirete inanmak ve tasdik etmekten başka, uyanmış beşerin çaresi yok...

Kalbin sadefinde din-i hakkın cevheri bulunmazsa, beşerin başında maddî, mânevî kıymetler kopacak ve hayvanatın en bedbahtı, en perişanı olacak...

Hutbe-i Şamiye, 28-30

Akil ve nakil tearuz ettikleri vakitte...

Takarrür etmiş usuldendir: Akıl ve nakil tearuz ettikleri vakitte, akıl asıl itibar ve nakil te'vil olunur. Fakat o akıl akıl olsa gerektir.

Hem de tahakkuk etmiş: Kur'ân'ın her bir tarafında intişar eden makasîd-ı esasiye ve anasîr-ı asliye dördtür. Onlar da: İsbât-ı Sani-i Vâhid ve Nübüvvet ve Haşr-i cismanî ve Adalettir. Yani hikmet tarafından kâinata irad olunan suallere şöyle: “Ey kâinat!.. Nereden ve kimin emriyle geliyorsunuz? Sultanınız kimdir? Delil ve hatibiniz kimdir? Ne edeceksiniz? Ve nereye gideceksiniz?..” Kat'î cevap verecek yalnız Kur'ân'dır. Öyle ise Kur'ân'da makasîddan başka olan kâinat bahsi istidradidir. Tâ sanatın intizamıyla Sani-i Zülcelâl'e istidlâl yolu gösterilsin. Evet, intizam görünür. Ve kemâl-i vuzuh ile kendini gösterir. Sani'in vücud ve kasd ve iradesine kat'iyyen şehadet eden intizam-ı san'at, kâinatın her cihetinde boynunu kaldırarak her canibinden lemean eden hüsn-ü hilkatî nazar-ı hikmete gösteriyor. Güya herbir masnu' birer lisan olup Sani'in hikmet'ini tesbih ediyor. Ve herbir nev parmağını kaldırarak şehadet ve işaret ediyor. Madem maksat budur ve madem kâinatın kitabından intizama olan rümûz ve işaretini taallüm ediyoruz. Ve madem netice bir çıkar; teşekkülât-ı kâinat nefsülemirde nasıl olursa olsun bize bizzat taallük etmez. Fakat o meclis-i âlî-i Kur'ânî'ye girmiş olan kâinatın her ferdi dört vazife ile muvazzaftır.

Birincisi: İntizam ve ittifak ile Sultan-ı Ezelin saltanatını ilân...

İkinci : Herbiri birer fenn-i hakikînin mevzu ve müntehabı olduklarından İslâmiyet fûnun-u hakikiyenin zübdesi olduğunu izhar ...

Üçüncüsü: Herbiri birer nev'in nümunesi olduklarından hilkatte cârî olan kavanîn ve nevâmîs-i İlâhiyeye İslâmiyeti tatbik ve mutabık olduğunu isbat.. ta o nevamîs-i fitriyenin imdadıyla İslâmiyet neşv ü nema bulsun. Evet, bu hasiyetle Din-i mübin-i İslâm; sair heva ve heves içinde muallâk ve mededsiz, bazan ışık ve bazan zulmet veren ve çabuk tagay-yüre yüz tutan dinlerden mümtaz ve serfirazdır.

Dördüncüsü: Herbiri birer hakikatin nümunesi olduklarından, efkârî hakaik cihetine tevcih ve teşvik ve tenbih etmektir. Ezcümle: Kur'an'da kasem ile temeyyüz etmiş olan ecream-ı ulviye ve süfliyeyi tefekkürden gaflet edenleri daima ikaz ederler. Evet, kasemat-ı Kur'âniye nevm-i gaflette dalanlara Kar'ul-asâdır.

Şek ve süphe etmemek lâzımdır ki mû'ciz ve en yüksek derece-i belâgatte olan Kur'an-ı Mürşid, esâlib-i Araba en muvafık ve tarik-ı istidlâlin en müstakîm ve en vâzihî ve en kısasını ihtiyar edecektir. Demek hissiyat-ı âmmeyi tefhim ve irşad için bir derece ihtiram edecektir. Demek delil, olan intizam-ı kâinatı öyle bir vech ile zikredecek ki; onlarca mâruf ve akıllarına me'nûs ola... Yoksa delil, müddeadan daha hafî olmuş olur. Bu ise, tarik-ı irşada ve meslek-i belâgata ve mezheb-i i'caza muhaliftir. Meselâ: Eğer Kur'an dese idi: Yâ eyyühennas!.. Feza-da uçan meczub ve misafir ve müteharrîk olan küre-i zemine ve cereyanıyla beraber müstakarrında istikrar eden şemse ve ecream-ı ulviyeyi birbiriyle bağlayan cazibe-i umumiyeye ve feza-yı gayr-i mütenahîde dal ve budakları münteşir olan şecere-i hilkatten, anasır-ı kesireden olan münasebat-ı kimyeviye nazar ve tedebbür ediniz; tâ Sâni-i Alemin azametini tasavvur edesiniz. Veyahut; O kadar küçüklüğüyle beraber bir âlem-i hayvanat-ı hurdebiniyeyi istiab eden bir katre suya, aklın hurdebiniyle temaşa ediniz; tâ Sâni-i Kâinat'ın herşeye kadir olduğunu tasdik edesiniz.

Acaba o halde; delil müddeâdan daha hafî ve daha muhtac-ı izah olmaz mı idi?.. Hem de onlarca muzlim bir şeyle, hakikati tenvir etmek veyahut onların bedahet-i hislerine karşı mugalâta-i nefis gibi bir emr-i gayr-i makule teklif olmaz mı idi?.. Halbuki i'caz-ı Kur'an pek yüksek ve pek münezzehtir ki: Onun safî ve parlak damenine ihlâl-i ifham olan gubar konabilsin.

Bununla beraber Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyan âyât-ı beyyinâtın telâfifinde maksad-ı hakikiye telvih ve işâret ettiği gibi bazı zevahir-i âyâtı -kinayede olduğu gibi- maksada menâr etmiştir.

Hem de usul-i mukarrerendendir: Sıdk ve kizb, yahut tasdik ve tek-zib; kinayât ve emsallerinde, fenn-i beyanda "maânî-i ûlâ" tâbir olunan suret-i mânâya raci değildirler. Ancak "maânî-i sânevî" ile tabir olunan maksad ve garaza teveccüh ederler. Meselâ: "Filânın kılıncının bendi

Şek ve süphe etmemek lâzımdır ki mû'ciz ve en yüksek derece-i belâgatte olan Kur'an-ı Mürşid, esâlib-i Araba en muvafık ve tarik-ı istidlâlin en müstakîm ve en vâzihî ve en kısasını ihtiyar edecektir. Demek hissiyat-ı âmmeyi tefhim ve irşad için bir derece ihtiram edecektir.

Ulema-i,
ehl-i kitaptan
İslâmiyete
gelenler,
İslâmiyet şerefiyle
gayet celâlet
ve tekemmül
ettiklerinden,
mâlûmat-ı
müzahrefe-i
sabıkaları makbule
ve müselleme
gibi oldular,
reddedilmedi.

uzundur” denilse; kılıncı olmazsa da, fakat kameti uzun olursa, yine hüküm doğrudur, yalan değildir. Hem de; nasıl kelâmda bir kelime, istiâreye karine-i mecazdır. Öyle de; kelime-i vahid hükmünde olan kelâmullahın bir kısım âyâtı, sair ihvanının hakikat ve cevherlerine karine ve rehnumâ ve komşularının kalblerindeki sırlara delil ve tercüman oluyorlar.

Elhasıl : Bu hakikati pîş-i nazârâ getiremeyen ve âyetleri muvazene ve doğru muhakeme edemeyen, meşhur Bektaşî gibi -ki: Namazın terkinde taallül yolunda demiş;

“Kur’ân diyor لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ ilerisine de hafız değilim”-nazar-ı hakikate karşı maskara olacaktır.

Muhakemat, s.10-13

İsrailiyatın din süsüne bürünmesi...

İsrâiliyyatın bir taifesi ve hikmet-i Yunaniyenin bir kısmı daire-i İslâmiyete duhul etmeleriyle, din süsüyle görünerek, efkârı ihtilâle verdiler. Şöyle ki: O necib kavm-i Arab, zaman-ı cahiliyette bir ümmet-i ümmiyye idi. Vakta ki içlerinden hak tecelli edip istidad-ı hissiyatları uyandı da meydanda yol açan din-i mübini gördüklerinden umum rağabat ve meyilleri, yalnız dinin mârifetine inhisar eylediler. Fakat kâinata olan nazarları teşrihat-ı hikemiyye nazarıyla değil, belki istitraden yalnız istidlâl için idi. Onların o hassas zevk-i tabiilerine ilham eden yalnız onların fitratlarına münasib olan geniş ve ulvî muhitleri; ve safî ve müstaid olan fitrat-ı asliyeleri tâlim ve terbiye eden yalnız Kur’ân idi. Bundan sonra kavm-i Arab, sair akvamı bel’ ettiği gibi milel-i sairenin mâlûmatları dahi Müslüman olmaya başladığından, muharrefe olan İsrailiyat ise: Vehb, Kâ’b gibi ulema-i ehl-i kitabın İslâmiyetlerinin cihetiyle Arapların hazain-i hayalâtına bir mecra ve menfaz bularak o efkâr-ı safiyeye karıştılar. Hem sonra da ihtiram dahi gördüler. Zira ulema-i, ehl-i kitaptan İslâmiyete gelenler, İslâmiyet şerefiyle gayet celâlet ve tekemmül ettiklerinden, mâlûmat-ı müzahrefe-i sabıkaları makbule ve müselleme gibi oldular, reddedilmedi. Çünkü İslâmiyetin usulüne musadim olmadığından hikâyat gibi rivayet olunur iken ehemmiyetsizliği için tenkitsiz dinlenirler idi. Fakat hayfâ! Sonra hak olarak kabul edildiler. Çok şübehe şükûkâta sebebiyet verdiler.

Hem de vaktaki şu İsrailiyat, kitap ve sünnetin bazı îmaatlarına merci ve bazı mefahimlerine bir münasebetle me’haz olabilirler idi. Fakat âyât ve hadîsin mânâları değil. Belki faraza doğru olsalar idi, mâsadak ve efradından olmaları mümkün olduğundan; su’-i ihtiyarlarıyla başka bir me’hazı bulmayan veya atf-ı nazar etmeyen zahirperestler, bazı âyât

ve ehâdîsi o hikâyat-ı İsrailiyyeye tatbik ederek tefsir eylediler. Halbuki Kur'ânı tefsir edecek yine Kur'ân ve hadis-i sahihtir. Yoksa; ahkamı, mensuh olduğu gibi kasası dahi muharrefe olan İncil ve Tevrat değildir. Evet, mâsadak ile mânâ ayırdılar. Halbuki: Mâsadak olmaya mümkün olan şey, mânâ yerine ikame olundu. Çok da imkânât vukuata karıştırdı.

Hem de vakta hikmet-i Yunaniyeyi Müslüman etmek için Me'mun'un asrında tercüme olundu. Fakat pekçok esâtîr vehurâfâtın menbandan çıkan o hikmet, bir derece müteaffine olduğundan safiye olan efkâr-ı Arabın içlerine tedahül ettiğinden, bir derece efkârları karıştırdığı gibi tahkikten taklide bir yol açtı.

Hem de âb-ı hayat olan İslâmiyetten kariha-i fitriyeleriyle istinbat etmeye kabil iken, o hikmetin telemmüzüne tenezzül ettiler. Evet, nasıl ki ihtilât-ı A'câm ile kelâm-ı Mudarî'nin melekesi fesada yüz tutmakla muhakkikîn-i ulema o melekeyi muhafaza etmek için ulûm-u Arabiyenin Kavaidini tedvin ettiler. Öyle de şu hikmet ve İsrailiyat dahi daire-i İslâmiyete duhulleriyle beraber, bazı nakkad-ı muhakkikîn-i İslâm temyiz ve tasfiyelerine teşebbüs ettiler. Fakat hayfâ!. tamamiyle muvaffak olamadılar. İş bu kadar da kalmadı. Çünkü tefsir-i Kur'ân'a sarf-ı himmet edildiği vakit, bazı ehl-i zâhir Kur'ân'ın nakliyatını bazı İsrailiyata tatbik ve bir kısım akliyatını dahi hikmet-i mezbûreye tevfik ettiler. Çünkü gördüler ki: Kur'ân mâkul ve menkule müstemildir. Hadîs de öyle... Sonra kitap ve sünnetin bazı nakliyat-ı sâdıkalılarıyla ve bazı muharref İsrailiyatın ortasında bir mutabakat ve münasebet istinbat ettiler.

Hem de hakikî olan akliyatlarıyla mevhum ve mümevveh olan şu hikmet arasında bir müşabehet ve muvafakat tevehhüm eylediklerinden şu mutabakat ve müşabeheti kitap ve sünnetin mânâlarına tefsir ve maksatlarına beyan zannedip hükmeyletiler.

Kellâ sümme kellâ! Zira Kitab-ı Mu'cizü'1-Beyan'ın misdaki i'cazıdır. Müfessiri eczasıdır. Mânâsı içindedir. Sade fi de dürrdür, meder değildir. Faraza bu mutabakatı izhar etmekten maksat o şahid-i sadıkin tezkiyesi için olsa da yine abestir. Zira Kur'ân-ı Mübîn, ona mekalid-i inkıyadı teslim eden öyle akıl ve naklin tezkiyelerinden pek yüksek ve ganidir. Çünkü O, onları tezkiye etmezse; şehadetleri mesmu' olamaz. Evet, Süreyya'yı serâda değil, semada aramak gerektir. Kur'ân'ın maanisini de esdafında ara Yoksa karma karışık olan senin cebinden arama, zira bulamıyorsun. Bulsan da sikke-i belâgat olmadığından Kur'ân kabul etmez.

Mubakemat, s. 16-18

*Hem de vakta
hikmet-i
Yunaniyeyi
Müslüman etmek
için Me'mun'un
asrında tercüme
olundu. Fakat
pekçok esâtîr
vehurâfâtın
menbandan çıkan
o hikmet, bir
derece müteaffine
olduğundan
safiye olan
efkâr-ı Arabın
içlerine tedahül
ettiğinden, bir
derece efkârları
karıştırdığı gibi
tahkikten taklide
bir yol açtı.*

Teşbih ve
temsiller,
havastan avâma
geçtikçe, yani,
ilmin elinden
cehlin eline
düştüğçe,
mürur-u zamanla
hakikat telâkki
edilir.

ONDÖRDÜNCÜ LEM'A

İki Makamdır. Birinci Makamı, iki sualin cevabıdır.

بِاسْمِهِ سُبْحَانَهُ ۞ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يَسْبِحُ بِحَمْدِهِ
السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ

(Onun adıyla. O her kusurdan münezzehtir. Hiçbir şey yoktur ki Onu hamd ile tesbih etmesin. Selâm, Allah'ın rahmeti ve bereketi üzerinize olsun.)

Aziz, sıddık kardeşim Refet Bey,

Sevr ve hût'a dair sorduğın sualin bazı risalelerde cevabı vardır. O nevi suallere göre cevap, Yirmi Dördüncü Sözün Üçüncü Dalında "On İki Asıl" namıyla on iki kaide-i mühimme beyan edilmiştir. O kaide-ler ehâdis-i Nebeviyeye dair muhtelif tevilâta dair birer mihenktirler ve ehâdise gelen evhâmı def edecek mühim esaslardır. Maatteessüf şimdilik sünuhattan başka ilmi mesâille iştigalime mâni bazı haller var. Onun için, sualinize göre cevap veremiyorum. Eğer sünuhat-ı kalbiye olsa, bilmeceburiye meşgul oluyorum. Bazı sualler sünuhata tevafuk ettiği için cevap verilir; gücenmeyiniz. Onun için, herbir sualinize lâyıkınca cevap veremiyorum. Haydi, bu defaki sualinize kısa bir cevap vereyim.

Bu defaki sualinizde diyorsunuz ki: "Hocalar diyorlar: Arz öküz ve balık üstünde duruyor. Halbuki arz, muallâkta bir yıldız gibi gezdiğini coğrafya görüyor. Ne öküz var, ne de balık!"

Elcevap: İbni Abbas (r.a.) gibi zatlara isnad edilen sahih bir rivayet var ki, Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâmdan sormuşlar: "Dünya ne üstündedir?" Ferman etmiş: *الْأَرْضُ عَلَى النَّوْرِ وَالْحَوْتِ* - Dünya, öküz ve balığın üzerindedir. -

Bir rivayette, bir defa *عَلَى النَّوْرِ* - Öküz üzerindedir - demiş, diğer defada *عَلَى الْحَوْتِ* - Balık üzerindedir - demiştir. Muhaddislerin bir kısmı, İsrailiyattan alınma ve eskiden beri nakledilen hurafevâri hikâyelere bu hadisi tatbik etmişler. Hususan Benî İsrail âlimlerinin Müslüman olanlarından bir kısmı, kütüb-ü sabıkada sevr ve hût hakkında gördükleri hikâyeleri hadise tatbik edip, hadisin mânâsını acip bir tarza çevirmişler. Şimdilik bu sualinize dair gayet mücmel Üç Esas ve Üç Vecih söylenecek.

BİRİNCİ ESAS: Benî İsrail ulemasının bir kısmı Müslüman olduktan sonra, eski malûmatları dahi onlarla beraber Müslüman olmuş, İslâmiyete mal olmuş. Halbuki o eski malûmatlarda yanlışlar var. O yanlışlar elbette onlara aittir, İslâmiyete ait değildir.

İKİNCİ ESAS : Teşbih ve temsiller, havastan avâma geçtikçe, yani, ilmin elinden cehlin eline düştüğçe, mürur-u zamanla hakikat telâkki

edilir. Meselâ, küçüklüğüde kamer tutuldu. Ben valideme dedim:

“Neden ay böyle oldu?”

Dedi: “Yılan yutmuş.”

Dedim: “Daha görünüyor.”

Dedi: “Yukarıda yılanlar cam gibi olup içlerinde bulunan şeyi gösterirler.”

Bu çocukluk hatırasını çok zaman tahattur ediyordum. Ve derdim ki: “Bu kadar hakikatsiz bir hurafe, validem gibi ciddî zatların lisanında nasıl geziyor?” diye düşünürdüm. Tâ, felekiyat fennini mütalâa ettiğim vakit gördüm ki, validem gibi öyle diyenler bir teşbihi hakikat telâkki etmişler. Çünkü, derecât-ı şemsiyenin medârı olan “mıntikatü'l-burûc” tabir ettikleri daire-i azîme, menâzil-i kameriyenin medârı bulunan mâil-i kamer dairesi birbiri üstüne geçmekle, o iki daire, herbiri iki kavis şeklini vermiş. O iki kavise felekiyun uleması, lâtif bir teşbihle, büyük iki yılan namı olan “tinnîneyn” namını vermişler. İşte, o iki dairenin tekatu' noktasına, “baş” mânâsına “re's,” diğerine “kuyruk” mânâsına “zeneb” demişler. Kamer re'se ve şems zenebe geldiği vakit, felekiyun ıstılahınca “haylûlet-i arz” vuku bulur. Yani, küre-i arz, tam ikisinin ortasına düşer. O vakit kamer hasf olur. Sabık teşbihle, “Kamer tinnînin ağzına girdi” denilir. İşte bu ulvî ve ilmî teşbih, avâmın lisanına girdikçe, mürur-u zamanla, kameri yutacak koca bir yılan şeklini almış.

İşte, Sevr ve Hût namıyla iki büyük melek, bir teşbih-i lâtif-i kudsî ile ve mânidar bir işaretle, Sevr ve Hût namıyla tesmiye edilmişler. Kudsî, ulvî lisan-ı Nübüvvetten umumun lisanına girdikçe, o teşbih hakikate inkılâp etmiş, adeta gayet büyük bir öküz ve dehşetli bir balık suretini almışlar.

ÜÇÜNCÜ ESAS : Nasıl ki Kur'ân'ın müteşabihâtı var; gayet derin meseleleri temsilâtla ve teşbihatla avâma ders veriyor. Öyle de, hadisin müteşabihâtı var; gayet derin hakikatleri me'nûs teşbihatla ifade eder. Meselâ, bir iki risalede beyan ettiğimiz gibi, bir vakit huzur-u Nebevîde gayet derin bir gürültü işitildi. Ferman etti ki: “Yetmiş senedir yuvarlanıp bu dakikada Cehennem dibine düşen bir taşın gürültüsüdür.” Birkaç dakika sonra birisi geldi, dedi: “Yetmiş yaşındaki meşhur münafik öldü.” Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâmın gayet belîğ temsilinin hakikatini ilân etti.

Senin sualin cevabına şimdilik Üç Vecih söylenecek.

* BİRİNCİSİ: Hamele-i Arş ve Semâvat denilen melâikenin birinin ismi “Nesir” ve diğerinin ismi “Sevr” (Beyhakî, Şu'abu'l-Îmân, 433; Zehebî, Mizânü'l-İtidâl, 4:352; Süyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, 1:329) olarak dört melâikeyi Cenâb-ı Hak Arş ve semâvâta, saltanat-ı rububiye-

Nasıl ki Kur'ân'ın müteşabihâtı var; gayet derin meseleleri temsilâtla ve teşbihatla avâma ders veriyor. Öyle de, hadisin müteşabihâtı var; gayet derin hakikatleri me'nûs teşbihatla ifade eder.

Devlet seyf ve kalem üstünde durduğu gibi, küre-i arz da öküz ve balık üstünde duruyor, denilir. Zira, ne vakit öküz çalışmazsa ve balık milyon yumurtayı birden doğurmazsa, o vakit insan yaşayamaz, hayat sukut eder, Hâlık-ı Hakîm de arzı harap eder.

tine nezaret etmek için tayin ettiği gibi, semâvâtın bir küçük kardeşi ve seyyarelerin bir arkadaşı olan küre-i arz da dahi iki melek, nâzır ve hamele olarak tayin etmiştir. O meleklerin birinin ismi “Sevr” ve diğèrinin ismi “Hût”tur. Ve o namı vermesinin sırrı şudur ki:

Arz iki kısımdır: biri su, biri toprak. Su kısmını şenlendiren balıktır. Toprak kısmını şenlendiren, insanların medar-ı hayatı olan ziraat, öküz iledir ve öküzün omuzundadır. Küre-i arz müekkel iki melek, hem kumandan, hem nâzır olduklarından, elbette balık taifesine ve öküz nevine bir cihet-i münasebetleri bulunmak lâzımdır. Belki, **وَالْعَلْمُ عِنْدَ اللَّهِ** o iki meleğin âlem-i melekût ve âlem-i misalde sevr ve hût suretinde temessülleri var. ^{HÂŞİYE} İşte bu münasebete ve o nezarete işareten ve küre-i arzın o iki mühim nevi mahlûkatına imâen, lisan-ı mu'cizü'l-beyân-ı Nebevî, **الْأَرْضُ عَلَى النَّوْرِ وَالْحَوْتِ** demiş, gayet derin ve geniş, bir sayfa kadar meseleleri hâvi olan bir hakikati gayet güzel ve kısa birtek cümleyle ifade etmiş.

* İKİNCİ VECİH: Meselâ, nasıl ki denilse, “Bu devlet ve saltanat hangi şey üzerinde duruyor?” Cevabında **عَلَى السَّيْفِ وَالْقَلَمِ** denilir. Yani, “Asker kılıcının şecaatine, kuvvetine ve memur kaleminin dirayetine ve adaletine istinad eder.” Öyle de, küre-i arz madem zihayatın meskenidir ve zihayatın kumandanları da insandır ve insanın ehl-i sevâhil kısmının kısm-ı âzâminın medar-ı taayyüşleri balıktır ve ehl-i sevâhil olmayan kısmının medar-ı taayyüşleri, ziraatle, öküzün omuzundadır ve mühim bir medar-ı ticareti de balıktır. Elbette, devlet seyf ve kalem üstünde durduğu gibi, küre-i arz da öküz ve balık üstünde duruyor, denilir. Zira, ne vakit öküz çalışmazsa ve balık milyon yumurtayı birden doğurmazsa, o vakit insan yaşayamaz, hayat sukut eder, Hâlık-ı Hakîm de arzı harap eder.

İşte, Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm, gayet mucizâne ve gayet ulvî ve gayet hikmetli bir cevapla, **الْأَرْضُ عَلَى النَّوْرِ وَالْحَوْتِ** demiş. Nev-i insanînin hayatı, ne kadar cins-i hayvânînin hayatıyla alâkadar olduğuna dair geniş bir hakikati iki kelimeyle ders vermiş.

ÜÇÜNCÜ VECİH: Eski kozmoğrafya nazarında güneş gezer. Güneşin her otuz derecesini bir burç tabir etmişler. O burçlardaki yıldızların aralarında birbirine raptedecek farazî hatlar çekilse, birtek vaziyet hâsıl olduğu vakit, bazı esed (yani arslan) suretini, bazı terazi mânâsına olarak mizan suretini, bazı öküz mânâsına sevr suretini, bazı balık mânâsına hût suretini göstermişler. O münasebete binaen o burçlara o isimler verilmiş. Şu asrın * kozmoğrafyası nazarında ise, güneş gezmıyor. O burçlar boş ve muattal ve işsiz kalmışlar. Güneşin bedeline küre-i arz

^{HÂŞİYE} : Evet, küre-i arz, bahr-i muhit-i havaide bir sefîne-i Rabbâniye ve nass-ı hadisle-âhiretin bir mezraası, yani, fidanlık tarlası olduğundan, o câmid ve şursuz büyük gemiyi o denizde emr-i İlahî ile, intizamla, hikmetle yüzdüren, kaptanlık eden melâikeye “Hût” namı ve o tarlaya izn-i İlahî ile nezaret eden melâikeye “Sevr” ismi ne kadar yakıştığı zâhirdir.

geziyor. Öyleyse, o boş, işsiz burçlar ve yukarıdaki muattal daireler yerine, yerde arzın medar-ı senevîsinde, küçük mikyasta o daireleri teşkil etmek gerektir. Şu halde, burûc-u semâviye, arzın medar-ı senevîsinden temessül edecek. Ve o halde küre-i arz her ayda burûc-u semâviyenin birinin gölgesinde ve misalindedir. Güya arzın medar-ı senevîsi bir ayna hükmünde olarak, semâvî burçlar onda temessül ediyorum.

İşte bu vecihle, Resul-i Ekrem Aleyhissalâtu Vesselâm, sabıkan zikrettiğimiz gibi, bir defa **عَلَى النَّوْرِ** bir defa **عَلَى الْحُوتِ** demiş. Evet, mu'cizü'l-beyan olan lisan-ı Nübüvvet'e yakışır bir tarzda, gayet derin ve çok asır sonra anlaşılacak bir hakikate işareten, bir defa **عَلَى النَّوْرِ** demiş. Çünkü küre-i arz, o sualin zamanında Sevr Burcunun misalindeydi. Bir ay sonra yine sorulmuş, **عَلَى الْحُوتِ** demiş. Çünkü o vakit küre-i arz Hût Burcunun gölgesindeymiş.

İşte, istikbalde anlaşılacak bu ulvî hakikate işareten ve küre-i arzın vazifesindeki hareketine ve seyahatine imâen ve semâvî burçlar, güneş itibarıyla muattal ve misafirsiz olduklarına ve hakikî işleyen burçlar ise küre-i arzın medar-ı senevîsinde bulunduğu ve o burçlarda vazife gören ve seyahat eden küre-i arz olduğuna remzen, **عَلَى النَّوْرِ وَالْحُوتِ** demiştir. **وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالصَّوَابِ**

Bazı kütüb-ü İslâmiyede sevr ve hûta dair acip ve haric-i akıl hikâyeler, ya İsrailiyattır veya temsilâttır veya bazı muhaddislerin tevilâtıdır ki, bazı dikkatsizler tarafından hadis zannedilerek Resul-i Ekrem Aleyhissalâtu Vesselâma isnad edilmiş.

رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا إِنَّ رَبَّنَا

لَسُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

Lemalar, s. 93-96

Şeâir-i İslâmiyeyi tağyir eden ehl-i bid'a, evvelâ ulemâü's-sû'dan fetvâ istediler.....

Birinci İşaret

Şeâir-i İslâmiyeyi tağyire teşebbüs edenlerin senetleri ve hüccetleri, yine her fena şeylerde olduğu gibi, ecnebîleri körü körüne taklitçilik yüzünden geliyor. Diyorlar ki: "Londra'da ihtidâ edenler ve ecnebîlerden imana gelenler, memleketlerinde ezan ve kamet gibi çok şeyleri kendi lisanlarına tercüme ediyorlar, yapıyorlar. Âlem-i İslâm onlara karşı sükût ediyor, itiraz etmiyor. Demek bir cevaz-ı şer'î var ki sükût ediliyor."

Elcevap: Bu kıyasın o kadar zâhir bir farkı var ki, hiçbir cihette onlara kıyas etmek ve onları taklit etmek zîşuurun kârı değildir. Çünkü,

Bazı kütüb-ü İslâmiyede sevr ve hûta dair acip ve haric-i akıl hikâyeler, ya İsrailiyattır veya temsilâttır veya bazı muhaddislerin tevilâtıdır ki, bazı dikkatsizler tarafından hadis zannedilerek Resul-i Ekrem Aleyhissalâtu Vesselâma isnad edilmiş.

Âlem-i İslâmın
cadde-i kübrâsı, o
umum eimmenin
caddesidir;
muazzam ümmet,
cadde-i kübrâda
gidebilir. Başka
hususî ve dar
caddeye sevk
edenler, idlâl
ediyorlar.

ecnebî diyarına, lisan-ı şeriatta “dâr-ı harp” denilir. Dâr-ı harpte çok şeylere cevaz olabilir ki, diyar-ı İslâmda mesağ olamaz.

Hem frengistan diyarı, Hıristiyan şevketi dairesidir. İstilahât-ı şer’iyenin maânîsini ve kelimât-ı mukaddesenin mefâhimini lisan-ı hâl ile telkin edecek ve ihsas edecek bir muhit olmadığından, bilmecburiye, kudî maânî, mukaddes elfâza tercihedilmiş; maânî için elfaz terk edilmiş, ehvenüşşer ihtiyar edilmiş. Diyar-ı İslâmda ise, muhit, o kelimât-ı mukaddesenin meâl-i icmâlîsini ehl-i İslâma lisan-ı hâl ile ders veriyor. Anane-i İslâmiye ve İslâmî tarih ve umum şeâir-i İslâmiye ve umum erkân-ı İslâmiyete ait muhaverât-ı ehl-i İslâm, o kelimât-ı mukaddesenin mücmel meallerini, mütemadiyen ehl-i imana telkin ediyorlar. Hattâ, şu memleketin maâbid ve medâris-i diniyesinden başka, makberistanın mezar taşları dahi birer telkin edici, birer muallim hükmündedir ki, o maânî-i mukaddeseyi ehl-i imana ihtar ediyorlar. Acaba kendine Müslüman diyen bir adam, dünyanın bir menfaati için bir günde elli kelime frengî lügatından taallüm ettiği hâlde, elli senede ve hergünde elli defa tekrar ettiği Sübhanallah, Elhamdü lillâh ve Lâ ilâhe illâllah ve Allahu ekber gibi mukaddes kelimeleri öğrenmezse, elli defa hayvandan daha aşağı düşmez mi? Böyle hayvanlar için bu kelimât-ı mukaddese tercüme ve tahrif edilmez ve tehcir edilmezler. Onları tehcir ve tağyir etmek, bütün mezar taşlarını hâkretmektir; bu tahkire karşı titreyen mezaristandaki ehl-i kuburu aleyhlerine döndürmektir.

Ehl-i ilhâda kapılan ulemâü’s-sü’, milleti aldatmak için diyorlar ki: “İmam-ı Âzam, sair imamlara muhâlif olarak demiş ki: ‘İhtiyaç olsa, diyar-ı bâidede, Arabî hiç bilmeyenlere, ihtiyaç derecesine göre, Fâtiha yerine Fârisî tercümesi cevazı var.’ Öyleyse biz de muhtacız, Türkçe okuyabiliriz.”

Elcevap: İmam-ı Âzamın bu fetvâsına karşı, başta âzamî imamların en mühimleri ve sair on iki eimme-i müctehidîn, o fetvânın aksine fetvâ veriyorlar. Âlem-i İslâmın cadde-i kübrâsı, o umum eimmenin caddesidir; muazzam ümmet, cadde-i kübrâda gidebilir. Başka hususî ve dar caddeye sevk edenler, idlâl ediyorlar.

İmam-ı Âzamın fetvâsı beş cihette hususîdir.

Birincisi: Merkez-i İslâmiyetten uzak diyar-ı âharde bulunanlara aittir.

İkincisi: İhtiyac-ı hakikiye binaendir.

Üçüncüsü: Bir rivayette lisan-ı ehl-i Cennetten sayılan Fârisî lisanıyla tercümeyle mahsustur.

Dördüncüsü: Fâtiha’ya mahsus olarak cevaz verilmiş-tâ Fâtiha’yı bilmeyen namazı terk etmesin.

Beşincisi: Kuvvet-i imandan gelen bir hamiyet-i İslâmiye ile, maânî-i mukaddesenin, avâmın tefehhümüne medar olmak için cevaz gösterilmiş. Halbuki, zaaf-ı imandan gelen ve menfî fikr-i milliyetten çıkan ve lisan-ı Arabiye karşı nefret ve zaaf-ı imandan tevellüt eden meyl-i tahrip saikasıyla tercüme edip Arabî aslını terk etmek, dini terk ettirmektir!

İkinci İşaret

Şeâir-i İslâmiyeyi tağyir eden ehl-i bid'a, evvelâ ulemâü's-sû'dan fetvâ istediler. Sabıkan beş vecihle hususî olduğunu gösterdiğimiz fetvâyı gösterdiler.

Saniyen, ehl-i bid'a, ecnebî inkılâpçılarından böyle meş'um bir fikir aldılar ki: Avrupa, Katolik mezhebini beğenmeyerek, başta ihtilâlciler, inkılâpçılar ve filozoflar olarak, Katolik mezhebine göre ehl-i bid'a ve Mutezile telâkki edilen Protestanlık mezhebini iltizam edip, Fransızların İhtilâl-i Kebîrinden istifade ederek, Katolik mezhebini kısmen tahrip edip Protestanlığı ilân ettiler. İşte, körü körüne taklitçiliğe alışan buradaki hamiyetfuruşlar diyorlar ki: "Madem Hıristiyan dininde böyle bir inkılâp oldu; bidâyette inkılâpçılara mürted denildi, sonra Hıristiyan olarak yine kabul edildi. Öyleyse, İslâmiyette de böyle dinî bir inkılâp olabilir."

Elcevap: Bu kıyasın, Birinci İşaretteki kıyastan daha ziyade farkı zâhirdir. Çünkü, din-i İsevîde, yalnız esâsât-ı diniye Hazret-i İsâ Aleyhisselâmdan alındı. Hayat-ı içtimaiyeye ve fûruat-ı şer'iyeye dair ekser ahkâmlar, Havariyun ve sair rüesa-yı ruhaniye tarafından teşkil edildi. Kısm-ı âzamı kütüb-ü sabıka-i mukaddeseden alındı. Hazret-i İsâ Aleyhisselâm dünyaca hâkim ve sultan olmadığından ve kavânin-i umumiye-i içtimaiyeye merci olmadığından, esâsât-ı diniyesi, hariçten bir libas giydirilmiş gibi şeriat-ı Hıristiyanîye namına örfî kanunlar, medenî düsturlar alınmış, başka bir suret verilmiş. Bu suret tebdil edilse, o libas değiştirilse, yine Hazret-i İsâ Aleyhisselâmın esas dini bâki kalabilir, Hazret-i İsâ Aleyhisselâmı inkâr ve tekzip çıkmaz.

Halbuki, din ve şeriat-ı İslâmiyenin sahibi olan Fahr-i Âlem Aleyhissalâtü Vesselâm iki cihanın sultanı, şark ve garp ve Endülüs ve Hind birer taht-ı saltanatı olduğundan, din-i İslâmın esâsâtını bizzat kendisi gösterdiği gibi, o dinin teferruatını ve sair ahkâmını, hattâ en cüz'î âdâbını dahi bizzat o getiriyor, o haber veriyor, o emir veriyor. Demek, fûruat-ı İslâmiye, değişmeye kabil bir libas hükmünde değil ki, onlar tebdil edilse esas din bâki kalabilsin. Belki, esas-ı dine bir cesettir, lâakal bir cilttir. Onunla imtizaç ve iltiham etmiş; kabil-i tefrik değildir. Onları tebdil etmek, doğrudan doğruya Sahib-i Şeriatî inkâr ve tekzip etmek çıkar.

Mezâhibin ihtilâfî ise, Sahib-i Şeriatin gösterdiği nazarî düsturların tarz-ı tefehhümünden ileri gelmiştir. "Zaruriyât-ı diniye" denilen ve

*Din ve şeriat-ı
İslâmiyenin sahibi
olan Fahr-i Âlem
Aleyhissalâtü
Vesselâm iki
cihanın sultanı,
şark ve garp
ve Endülüs
ve Hind birer
taht-ı saltanatı
olduğundan, din-i
İslâmın esâsâtını
bizzat kendisi
gösterdiği gibi, o
dinin teferruatını
ve sair ahkâmını,
hattâ en cüz'î
âdâbını dahi
bizzat o getiriyor,
o haber veriyor, o
emir veriyor.*

Din-i Muhammedî (asm) ve şeriat-ı İslâmiyeye karşı hiçbir mazlumun, hiçbir mütefekkirin hakkı yoktur ki, ondan şekvâ etsin. Çünkü onları küstürmüyor, onları himaye ediyor. Tarih-i İslâm meydandadır.

kabil-i tevil olmayan ve “muhkemat” denilen düsturları ise, hiçbir cihette kabil-i tebdil değildir ve medar-ı içtihad olamaz. Onları tebdil eden, başını dinden çıkarıyor, *يَمْرُقُونَ مِنَ الدِّينِ كَمَا يَمْرُقُ السَّهْمُ مِنَ الْقَوْسِ* kaidesine dahil oluyor.

Ehl-i bid’a, dinsizliklerine ve ilhadlarına şöyle bir bahane buluyorlar; diyorlar ki: “Âlem-i insaniyetin müteselsil hâdisâtına sebep olan Fransız İhtilâl-i Kebîrinde, papazlara ve rüesa-yı ruhaniyeye ve onların mezheb-i hâssı olan Katolik mezhebine hücum edildi ve tahrip edildi. Sonra, çoklar tarafından tasvip edildi. Frenkler dahi ondan sonra daha ziyade terakki ettiler.”

Elcevap: Bu kıyasın dahi, evvelki kıyaslar gibi, farkı zâhirdir. Çünkü, Fransızlarda havas ve hükümet adamları elinde çok zaman din-i Hıristiyanî, bhusus Katolik mezhebi, bir vasita-i tahakküm ve istibdat olmuştu. Havas, o vasıtayla nüfuzlarını avam üzerinde idame ediyorlardı. Ve “serseri” tabir ettikleri avam tabakasında intibaha gelen hamiyetperverlerini ve havas zalimlerin istibdadına karşı hücum eden hürriyetperverlerin mütefekkir kısımlarını ezmeye vasita olduğundan ve dört yüz seneye yakın frengistanda ihtilâllerle istirahat-i beşeriyeyi bozmaya ve hayat-ı içtimaiyeyi zîr ü zeber etmeye bir sebep telâkki edildiğinden, o mezhebe, dinsizlik namına değil, belki Hıristiyanlığın diğer bir mezhebi namına hücum edildi. Ve tabaka-i avamda ve filozoflarda bir küsmek, bir adâvet hâsıl olmuştu ki, malûm hadise-i tarihiye vukua gelmiştir.

Halbuki, din-i Muhammedî (asm) ve şeriat-ı İslâmiyeye karşı hiçbir mazlumun, hiçbir mütefekkirin hakkı yoktur ki, ondan şekvâ etsin. Çünkü onları küstürmüyor, onları himaye ediyor. Tarih-i İslâm meydandadır. İslâmlar içinde bir iki vukuattan başka dahilî muharebe-i diniye olmamış. Katolik mezhebi ise, dört yüz sene ihtilâlât-ı dahiliyeye sebep olmuş.

Hem İslâmiyet, havastan ziyade, avâmın tahassungâhı olmuştur. Vücub-u zekât ve hurmet-i ribâ ile, havassı, avâmın üstünde müstebit yapmak değil, bir cihette hâdim yapıyor, *سَيِّدَ الْقَوْمِ خَادِمُهُمْ* خَيْرُ النَّاسِ مَنْ يَنْفَعُ النَّاسَ diyor.

Hem Kur’ân-ı Hakîm lisanıyla *أَفَلَا تَعْقِلُونَ* ○ *أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ* ○ *أَفَلَا يَتَفَكَّرُونَ* gibi kudsi havaleler ile akli istişhad ediyor ve ikaz ediyor ve akla havale ediyor, tahkike sevk ediyor. Onunla, ehl-i ilim ve ashab-ı akla, din namına makam veriyor, ehemmiyet veriyor. Katolik mezhebi gibi akli azletmiyor, ehl-i tefekkürü susturmuyor, körü körüne taklit istemiyor.

Hakikî Hıristiyanlık değil, belki şimdiki Hıristiyan dininin esasıyla İslâmiyetin esası mühim bir noktadan ayrıldığından, sabık farklar gibi çok cihetlerle ayrı ayrı gidiyorlar. O mühim nokta şudur:

İslâmiyet, tevhid-i hakikî dinidir ki, vasıtaları, esbabları iskat ediyor, enâniyeti kırıyor, ubudiyet-i hâlîsa tesis ediyor. Nefsin rububiyetinden tut, tâ her nevi rububiyet-i bâtilayı kat ediyor, reddediyor. Bu sır içindir ki, havastan bir büyük insan tam dindar olsa, enâniyeti terk etmeye mecbur olur. Enâniyeti terk etmeyen, salâbet-i diniyeyi ve kısmen de dinini terk eder.

Şimdiki Hıristiyanlık dini ise, velediyet akidesini kabul ettiği için, vesait ve esbaba tesir-i hakikî verir. Din namına enâniyeti kırmaz; belki “Hazret-i İsâ Aleyhisselâmın bir mukaddes vekili” diye, o enâniyete bir kudsiyet verir. Onun için, dünyaca en büyük makam işgal eden Hıristiyan havasları tam dindar olabilirler. Hattâ Amerika’nın esbak Reis-i cumhuru Wilson ve İngilizin esbak Reis-i Vükelâsı Lloyd George gibi çoklar var ki, mutaassıp birer papaz hükmünde dindar oldular. Müslümanlarda ise, öyle makamlara girenler, nadiren tam dindar ve salâbetli kalırlar. Çünkü gururu ve enâniyeti bırakamıyorlar. Takvâ-yı hakikî ise, gurur ve enâniyetle içtima edemiyor.

Evet, nasıl ki Hıristiyan havasının taassubu, Müslüman havaslarının adem-i salâbeti mühim bir farkı gösteriyor; öyle de, Hıristiyandan çıkan filozoflar dinlerine karşı lâkayt veya muarız vaziyeti alması ve İslâmdan çıkan hükemaların kısm-ı âzamı hikmetlerini esâsât-ı İslâmiyeye bina etmesi, yine mühim bir farkı gösteriyor.

Hem ekseriyetle zindanlara ve musibetlere düşen âmi Hıristiyanlar, dinden medet beklemiyorlar. Eskiden çoğu dinsiz oluyordular. Hattâ Fransa’nın İhtilâl-i Kebirini çıkararak ve “serseri dinsiz” tabir edilen, tarihçe meşhur inkılâpçılar, o musibettede avam kısmıdır. İslâmiyette ise, ekseriyet-i mutlaka ile hapse ve musibete düşenler, dinden medet beklerler ve dindar oluyordular. İşte bu hâl dahi mühim bir farkı gösteriyor.

Mektubat, s. 419-422

“İçtihad kapısı açıktır. Fakat şu zamanda oraya girmeye maniler vardır”

İçtihad Risâlesi

Beş altı sene mukaddem, Arabî bir risâlede, içtihada dâir yazdığım bir mesele, iki kardeşimin arzularıyla, o meseleye dâir haddinden tecavüz edenin haddini bildirmek için, şu Söz, o mesele-i içtihadiyeye dâir yazıldı.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
وَلَوْ دُؤُوْهُ اِلَى الرَّسُوْلِ وَاِلَى اَوْلِی الْاَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِیْنَ یَسْتَنْصُطُوْنَهُ مِنْهُمْ

İçtihad kapısı açıktır. Fakat şu zamanda oraya girmeye altı mâni vardır.

İslâmiyet, tevhid-i hakikî dinidir ki, vasıtaları, esbabları iskat ediyor, enâniyeti kırıyor, ubudiyet-i hâlîsa tesis ediyor. Nefsin rububiyetinden tut, tâ her nevi rububiyet-i bâtilayı kat ediyor, reddediyor. Bu sır içindir ki, havastan bir büyük insan tam dindar olsa, enâniyeti terk etmeye mecbur olur. Enâniyeti terk etmeyen, salâbet-i diniyeyi ve kısmen de dinini terk eder.

Dinin zarûriyâtı

ki, içtihad

onlara giremez.

Çünkü, katî ve

muayyendirler.

Hem, o zarûriyât

kût ve gıdâ

hükmündedirler.

Şu zamanda terke

uğruyorlar ve

tezelsüldedirler.

Ve bütün himmet

ve gayreti, onların

ikâmesine ve

ihyâsına sarf

etmek lâzım

gelirken lâzım

gelir.

Birincisi

Nasıl ki kışta, fırtınaların şiddetli olduğu bir vakitte, dar delikler dahi seddedilir; yeni kapıları açmak, hiçbir cihetle kâr-ı akıl değil. Hem, nasıl ki büyük bir selin hücumunda, tâmir için duvarlarda delikler açmak gark olmaya vesiledir. Öyle de, şu münkerât zamanında ve âdât-ı ecâninbin istilâsı ânında ve bid'aların kesreti vaktinde ve dalâletin tahribâtı hengâmında, içtihad nâmiyle, kasr-ı İslâmiyet'ten yeni kapılar açıp duvarlarından muharriplerin girmesine vesile olacak delikler açmak, İslâmiyet'e cinâyettir.

İkincisi

Dinin zarûriyâtı ki, içtihad onlara giremez. Çünkü, katî ve muayyendirler. Hem, o zarûriyât kût ve gıdâ hükmündedirler. Şu zamanda terke uğruyorlar ve tezelsüldedirler. Ve bütün himmet ve gayreti, onların ikâmesine ve ihyâsına sarf etmek lâzım gelirken, İslâmiyetin nazariyât kısmında ve selefin içtihadât-ı sâfiyâne ve hâlisânesiyle bütün zamanların hâcâtına dar gelmeyen efkârları olduğu halde, onları bırakıp heveskârâne yeni içtihatlar yapmak, bid'akârâne bir hıyânettir.

Üçüncüsü

Nasıl ki, çarşıda mevsimlere göre birer metâ mergub oluyor, vakit bevakit birer mal revaç buluyor. Öyle de, âlem meşherinde, içtimâiyât-ı insaniye ve medeniyet-i beşeriye çarşısında her asırda, birer metâ, mergub olup revaç buluyor, sük'unda, yani çarşısında teşhir ediliyor; rağbetler ona celp oluyor, nazarlar ona teveccüh ediyor, fikirler ona müncezib oluyor. Meselâ, şu zamanda siyâset metâ ve hayat-ı dünyeviye'nin temini ve felsefenin revaçları gibi.

Ve Selef-i Sâlihîn asrında ve o zaman çarşısında en mergub metâ, Hâlık-ı Semâvât ve Arzın marziyâtlarını ve bizden arzularını, kelâmından istinbât etmek ve nur-u nübüvvet ve Kur'ân ile, kapatılmayacak derecede açılan âhiret âlemindeki saadet-i ebediyeyi kazandırmak vesâilini elde etmek idi.

İşte, o zamanda zihinler, kalpler, ruhlar, bütün kuvvetleriyle Yerler ve Gökler Rabbinin marziyâtını anlamaya müteveccih olduğundan, içtimâiyât-ı beşeriyenin sohbetleri, muhâvereleri, vukuâtları, ahvâlleri ona bakıyordu. Ona göre cereyan ettiğinden, her kimin güzelce bir istidadı bulursa, onun kalbi ve fitratı, şuursuz olarak her şeyden bir ders-i mârifet alır. O zamanda cereyan eden ahvâl ve vukuât ve muhâverâtta taallüm ediyordu. Güyâ her bir şey ona bir muallim hükmüne geçip, onun fitrat ve istidadına, içtihadta bir istidad ihzârını telkin ediyordu. Hattâ o derece şu fitrî ders tenvir ediyordu ki, yakın idi ki, kisbsiz içtihadta kabiliyeti ola; ateşsiz nurlana. İşte, şu tarzda fitrî bir ders alan bir müstaid, içtihadta çalışmaya başladığı vakit, kibrit hükmüne geçen isti-

dadı, nurun alâ nur sırrına mazhar olur; çabuk ve az zamanda müçtehid olurdu.

Ammâ şu zamanda, medeniyet-i Avrupa'nın tahakkümüyle, felsefe-i tabiiyenin tasallutuyla, şerâit-i hayat-ı dünyeviye'nin ağırlaşmasıyla, efkâr ve kulûb dağılmış, himmet ve inâyet inkısam etmiştir; zihinler mânevîyâta karşı yabânîleşmiştir. İşte bunun içindir ki, şu zamanda birisi, dört yaşında Kur'ân'ı hıfzedip âlimlerle mübâhese eden Süfyân ibni Uyeyne olan bir müçtehidin zekâsında bulunsa, Süfyân'ın içtihadı kazandığı zamana nispeten on defâ daha fazla zamana muhtaçtır. Süfyân on senede içtihadı tahsil etmiş ise, şu adam yüz seneye muhtaçtır ki tahsil edebilsin. Çünkü, Süfyân'ın ibtidâ-i tahsil-i fitrîsi sinn-i temyiz zamanından başlar, yavaş yavaş istidadı müheyyâ olur, nurlanır; her şeyden ders alır, kibrit hükmüne geçer. Ammâ onun nazîri, şu zamanda-çünkü, zihni felsefede boğulmuş, aklı siyâsete dalmış, kalbi hayat-ı dünyeviyede sersem olmuş, istidadı içtihadından uzaklaşmış-elbette fûnûn-u hâzırada tevaggulu derecesinde, istidadı içtihad-ı şer'î kabiliyetinden uzaklaşmış ve ulûm-u arzıyede tefennünü derecesinde, içtihadın kabulünden geri kalmıştır. Onun için, "Ben de onun gibi zekâyım, niçin ona yetişemiyorum?" diyemez ve demeye hakkı yoktur ve yetişemez.

Dördüncüsü

Nasıl ki bir cisimde, neşv ü nemâ için, tevessü' meylî bulunur. O meyl-i tevessü' ise-çünkü dahildendir-vücut ve cisim için bir tekemmüldür. Fakat, eğer hariçte tevsî için bir meyil ise, o vücudun cildini yırtmaktır, tahrip etmektir; tevsî değildir. Öyle de, İslâmiyetin dairesine selef-i sâlihîn gibi takvâ-i kâmile kapısıyla ve zarûriyât-ı diniyenin imtisâli tarîkiyle dahil olanlarda meylü't-tevessü' ve irâde-i içtihad bulunsa; o kemâldir ve tekemmüldür. Yoksa, zarûriyâtı terk eden ve hayat-ı dünyeviyeyi hayat-ı uhreviyeye tercih eden ve felsefe-i maddiye ile âlûde olanlardan olan o meylü't-tevsî ve irâde-i içtihad, vücut-u İslâmiyeyi tahrip ve boynundaki şer'î zincirini çıkarmaya vesîledir.

Beşincisi

Üç nokta-i nazar, şu zamanın içtihadâtını, arzıye yapar, semâvilikten çıkarıyor. Halbuki, şeriat semâviyedir; ve içtihadât-ı şer'îye dahi onun ahkâm-ı mestûresini izhâr ettiğinden, semâviyedirler.

Birincisi: Bir hükmün hikmeti ayrıdır, illeti ayrıdır. Hikmet ve maslahat ise, tercihe sebeptir, icâba, icada medâr değildir. İlet ise, vücuduna medârdır. Meselâ, seferde namaz kasredilir, iki rekât kılınır. Şu ruhsat-ı şer'îyenin illeti seferdir, hikmeti ise meşakkattir. Sefer bulunsa, meşakkat hiç olmasa da namaz kasredilir. Çünkü, illet var. Fakat, sefer bulunmasa, yüz meşakkat bulunsa, namazın kasredilmesine illet olamaz. İşte şu hakikatin aksine olarak, şu zamanın nazarı ise, maslahat ve hikmeti

*Şu zamanda,
medeniyet-i
Avrupa'nın
tahakkümüyle,
felsefe-i tabiiyenin
tasallutuyla,
şerâit-i hayat-ı
dünyeviye'nin
ağırlaşmasıyla,
efkâr ve kulûb
dağılmış, himmet
ve inâyet inkısam
etmiştir; zihinler
mânevîyâta karşı
yabânîleşmiştir.*

Şu zamanın nazarı evvelâ ve bizzat saadet-i dünyeviyeye bakıyor ve ahkâmları ona tevcih ediyor. Halbuki, şeriattın nazarı ise evvelâ ve bizzat saadet-i uhreviyeye bakar, ikinci derecede âhirete vesîle olmak dolayısıyla dünyanın saadetine nazar eder. Demek, şu zamanın nazarı ruh-u şeriattan yabânîdir. Öyle ise, şariat nâmına içtihad edemez.

illet yerine ikâme edip, ona göre hükmediyor. Elbette böyle içtihad arzıyedir, semâvî değildir.

İkincisi: Şu zamanın nazarı evvelâ ve bizzat saadet-i dünyeviyeye bakıyor ve ahkâmları ona tevcih ediyor. Halbuki, şeriattın nazarı ise evvelâ ve bizzat saadet-i uhreviyeye bakar, ikinci derecede-âhirete vesîle olmak dolayısıyla-dünyanın saadetine nazar eder. Demek, şu zamanın nazarı ruh-u şeriattan yabânîdir. Öyle ise, şariat nâmına içtihad edemez.

Üçüncüsü: **إِنَّ الضَّرُورَاتِ تُبِيحُ الْخَطُورَاتِ** kaidesi, yani, “Zarûret haramı helâl derecesine getirir.” İşte şu kaide ise, külli değil. Zarûret, eğer haram yoluyla olmamış ise haramı helâl etmeye sebebiyet verir. Yoksa, sû-i ihtiyârıyla, gayr-i meşrû sebeplerle zarûret olmuş ise, haramı helâl edemez, ruhsatlı ahkâmlara medâr olamaz, özür teşkil edemez. Meselâ, bir adam sû-i ihtiyârıyla, haram bir tarzda kendini sarhoş etse, tasarrufâtı ulemâ-i şeriatta aleyhinde câridir, mâzur sayılmaz. Tatlık etse, talâki vâki’ olur. Bir cinâyet etse, ceza görür. Fakat, sû-i ihtiyârıyla olmazsa, talâk vâki’ olmaz, ceza da görmez. Hem meselâ, bir içki mübtelâsı, zarûret derecesinde mübtelâ olsa da diyemez ki, “Zarurettir, bana helâldir.”

İşte, şu zamanda zarûret derecesine geçen ve insanları mübtelâ eden bir beliye-i âmme sûretine giren çok umûrlar vardır ki, sû-i ihtiyârdan, gayr-i meşrû meyillerden ve haram muâmelelerden tevellüd ettiklerinden, ruhsatlı ahkâmlara medâr olup, haramı helâl etmeye medâr olamazlar. Halbuki, şu zamanın ehl-i içtihadı, o zarûrâtı ahkâm-ı şer’iyyeye medâr yaptıklarından, içtihadları arzıyedir, hevesidir, felsefidir; semâvî olamaz, şer’î değil. Halbuki, semâvât ve arzın Hâlıkının ahkâm-ı İlâhiyesinde tasarruf ve ibâdının ibâdâtına müdâhale ve o Hâlıkın izn-i mânevîsi olmazsa, o tasarruf, o müdâhale merduddur.

Meselâ, bâzı gâfiller, hutbe gibi bâzı şeâir-i İslâmiyyeyi Arabîden çıkarıp her milletin lisânıyla söylemeyi iki sebep için istihsan ediyorlar.

Birincisi: “Tâ siyâset-i hâzıra avâm-ı Müslimîne de o sûretle tefhim edilsin.” Halbuki, siyâset-i hâzıra, o kadar çok yalan ve hile ve şeytânât, içine girmiş ki, vesvese-i şeyâtîn hükmüne geçmiştir. Halbuki, minber, vahy-i İlâhînin tebliğ makamı olduğundan, o vesvese-i siyâsiyenin hakkı yoktur ki o makam-ı âliye çıkabilsin.

İkinci sebep: “Hutbe, bâzı suver-i Kur’âniyenin nasihatları anlaşılacak içindir.” Evet, eğer millet-i İslâm, İslâmiyetin zarûriyâtı ve müsellemtâtı ve mâlûm olan ahkâmını ekseriyet itibâriyle imtisâl edip yerine getirseydi, o vakit nazariyât-ı şer’iye ve mesâil-i dakika ve nasâyih-i hafiyeyi anlamak için, bildiği lisân ile hutbe okunması ve suver-i Kur’âniyenin eğer mümkün olsaydı-tercümesi belki müstahsen olurdu. Fakat, namaz, zekât, orucun vücûbu ve katl, zinâ ve şarabın haramiyeti gibi mâlûm olan ahkâm-ı kat’iye-i İslâmiye mühmel kalıyor. Avâm-ı nâs, onların

vücubunu ve haramiyetini ders almaya muhtaç değiller. Belki teşvik ve ihtar ile o ahkâm-ı kudsiyeyi hatırlatıp, İslâmiyet damarını ve imân his-sini tahrik etmekle imtisâllerine teşvik ve tezkire ve ihtara muhtaçtırlar. Halbuki, bir âmî ne kadar câhil dahi olsa, Kur'ân'dan ve hutbe-i Ara-biyeden şu meâl-i icmâliyyeyi anlar ki: "Herkes ve bana mâlûm olan imânın rükünlerini ve İslâmiyetin umdelerini hatip ve hâfız ihtar ediyor ve ders veriyor, okuyor" der; kalbinde onlara karşı bir iştiyak hâsıl olur. Acaba kâinatta hangi tâbirât var ki, Arş-ı âzamdan gelen Kur'ân-ı Hakîmin i'câzkârâne, müfehhimâne ihtarlarına, tezkirlerine, teşvikleri-ne mukabil gelebilsin?

Altıncısı

Selef-i Sâlihînin müçtehidîn-i izâmı, asr-ı nur ve asr-ı hakikat olan asr-ı Sahabeye yakın olduklarından, sâfi bir nur alıp, hâlis bir içtihad edebilirler. Şu zamanın ehl-i içtihadı ise, o kadar perdeler arkasında ve uzak bir mesafede hakikat kitâbına bakar ki, en vâzıh bir harfını de zor ile görebilirler.

Eğer desen: "Sahabeler de insandırlar; hatâdan, hilâftan hâlî olmazlar. Halbuki, içtihadâtın ve ahkâm-ı şeriatın medârı Sahabelerin adâleti ve sıdkıdır ki, hattâ ümmet, 'Sahabeler umumen âdildirler, doğru söylerler' diye ittifak etmişler."

Elcevap: Evet, Sahabeler ekseriyet-i mutlaka itibâriyle, hakka âşık, sıdka müştak, adâlete hâhişgerdirler. Çünkü yalanın ve kizbin çirkinliği, bütün çirkinliğiyle ve sıdkın ve doğruluğun güzelliği, bütün güzelliğiyle o asırda öyle bir tarzda gösterilmiş ki, ortalarındaki mesafe, Arştan Fer-se kadar açılmış, esfel-i sâfilindeki Müseylime-i Kezzâbın derekesinden âlâ-yı illiyînde olan Hazret-i Peygamber Aleyhissalâtü Vesselâmın derece-i sıdkı kadar bir ayrılık görülmüştür.

Evet, Müseylime'yi esfel-i sâfilîne düşüren kizb olduğu gibi, Muhammedü'l-Emîn Aleyhissalâtü Vesselâmı âlâ-yı illiyîne çıkararak sıdktır ve doğruluktur.

İşte, hissiyât-ı ulviyeyi taşıyan ve mehâsin-i ahlâkiyeye perestiş eden ve şems-i Nübüvvetin ziyâ-i sohbetiyle nurlanan Sahabeler, o derece çirkin ve sukûta sebep ve Müseylime'nin maskaraâlûd müzahrafât dükkânındaki kizbe, ihtiyârıyla ellerini uzatmamak ve küfürden çekindikleri gibi, küfrün arkadaşı olan kizbden çekinmeleri ve o derece güzel ve medâr-ı fahr ve mübâhât ve mi'rac-ı suud ve terakkî ve fahr-i risâletin, hazîne-i âliyesinden en revaçlı bulunan ve şâşaa-i cemâliyle, içtimâât-ı insaniyeyi nurlandıran sıdka ve doğruluğa ve hakka-ve bilhassa ahkâm-ı şer'îye rivâyetinde ve tebliğinde-elbette ellerinden geldiği kadar tâlip ve muvâfık ve âşık olmaları katidir, zarûridir, şüphesizdir.

Halbuki, şu zamanda, kizb ve sıdkın ortasındaki mesafe o kadar kı-

*Müseylime'yi
esfel-i sâfilîne
düşüren kizb
olduğu gibi,
Muhammedü'l-
Emîn
Aleyhissalâtü
Vesselâmı
âlâ-yı illiyîne
çıkararak sıdktır ve
doğruluktur.*

Asırlara göre
şeriatlar değişir;
belki, bir asırda
kavimlere göre
ayrı ayrı şeriatlar,
peygamberler
gelebilir ve
gelmiştir.
Hâtemü'l-
Enbiyâdan sonra,
Şeriat-ı Kübrâsı
her asırda,
her kavme kâfi
geldiğinden,
muhtelif
şeriatlara ihtiyaç
kalmamıştır.
Fakat, teferruâtta
bir derece ayrı
ayrı mezheblere
ihtiyaç kalmıştır.

salmış ki, âdetâ omuz omuza vermişler. Sıdıktan yalana (geçmek) pek kolay gidiliyor. Hattâ, siyâset propagandası vâsıtasıyla, yalancılık doğruluğa tercih ediliyor. İşte, en çirkin şey, en güzel şeylerle beraber bir dükkânda, bir fiyatla satılsa, elbette pek âli olan ve hakikat cevherine giden sıdk ve hak pırlantası, o dükkâncının mârifetine ve sözüne itimad edip, körü körüne alınmaz.

Hâtîme

Asırlara göre şeriatlar değişir; belki, bir asırda kavimlere göre ayrı ayrı şeriatlar, peygamberler gelebilir ve gelmiştir. Hâtemü'l-Enbiyâdan sonra, Şeriat-ı Kübrâsı her asırda, her kavme kâfi geldiğinden, muhtelif şeriatlara ihtiyaç kalmamıştır. Fakat, teferruâtta bir derece ayrı ayrı mezheblere ihtiyaç kalmıştır.

Evet, nasıl ki mevsimlerin değişmesiyle elbiseler değişir, mîzaçlara göre ilâçlar tebeddül eder; öyle de, asırlara göre şeriatlar değişir, milletlerin istidadına göre ahkâm tahavvül eder. Çünkü, ahkâm-ı şer'iyenin teferruât kısmı ahvâl-i beşeriyeye bakar, ona göre gelir, ilâç olur.

Enbiyâ-i sâlife zamanında tabakât-ı beşeriye birbirinden çok uzak ve seciyeleri hem bir derece kaba, hem şiddetli ve efkârca ibtidâi ve bedeviyete yakın olduğundan, o zamandaki şeriatlar, onların haline muvâfık bir tarzda, ayrı ayrı gelmiştir. Hattâ, bir kıtada, bir asırda ayrı ayrı peygamberler ve şeriatlar bulunmuş. Sonra, âhîr zaman Peygamberinin gelmesiyle, insanlar, güyâ iptidâi derecesinden idâdiye derecesine terakkî ettiğinden, çok inkılâbât ve ihtilâtât ile, akvâm-ı beşeriye bir tek ders alacak, bir tek muallimi dinleyecek, bir tek şeriatla amel edecek vaziyete geldiğinden, ayrı ayrı şeriate ihtiyaç kalmamıştır, ayrı ayrı muallime de lüzum görülmemiştir. Fakat, tamamen bir seviyeye gelmediğinden ve bir tarz-ı hayat-ı içtimâiyede gitmediğinden, mezhebler taaddüd etmiştir. Eğer beşerin ekseriyet-i mutlakası bir mekteb-i âlînin talebesi gibi, bir tarz-ı hayat-ı içtimâiyeyi giyse, bir seviyeye girse, o vakit mezhebler tevhid edilebilir. Fakat, bu hal-i âlem, o hale müsaade etmediği gibi, mezâhib de bir olmaz.

Eğer desen: “Hak bir olur. Nasıl böyle dört ve on iki mezhebin muhtelif ahkâmları hak olabilir?”

Elcevap: Bir su, beş muhtelif mîzaçlı hastalara göre nasıl beş hüküm alır, şöyle ki: Birisine, hastalığının mîzâcına göre, su, ilâçtır; tibben vâcibdir. Diğer birisine, hastalığı için zehir gibi muzırdır; tibben ona haramdır. Diğer birisine, az zarar verir; tibben ona mekruhtur. Diğer birisine, zararsız menfaat verir; tibben ona sünnettir. Diğer birisine, ne zarardır, ne menfaattir, âfiyetle içsin; tibben ona mübahtır. İşte hak burada taaddüd etti. Beşi de haktır. Sen diyebilir misin ki, “Su yalnız ilâçtır, yalnız vâcibdir, başka hükmü yoktur?”

İşte bunun gibi, ahkâm-ı İlâhiye, mezheblere, hikmet-i İlâhiyenin sevkıyla ittibâ edenlere göre değişir; hem, hak olarak değişir ve herbirisi de hak olur, maslahat olur. Meselâ, hikmet-i İlâhiyenin tensibiyle İmâm-ı Şâfiîye ittibâ eden, ekseriyet itibâriyle Hanefilere nispeten köylülüğe ve bedeviliğe daha yakın olup, cemaati bir tek vücud hükmüne getiren hayat-ı içtimâiye de nâkıs olduğundan, her biri bizzat dergâh-ı Kâdiü'l-Hâcâtta kendi derdini söylemek ve hususi matlûbunu istemek için, imam arkasında Fâtihayı birer birer okuyorlar. Hem, ayn-ı hak ve mahz-ı hikmettir. İmâm-ı âzama ittibâ edenler ekseriyet-i mutlaka itibâriyle, İslâmî hükümetlerin ekserisi o mezhebi iltizam etmesiyle, medeniyete, şehirliliğe daha yakın ve hayat-ı içtimâiyyeye müstaid olduğundan, bir cemaat bir şahıs hükmüne girip, birtek adam umum nâmına söyler; umum, kalben onu tasdik ve rabt-ı kalb edip-onun sözü umumun sözü hükmüne geçtiğinden, Hanefî mezhebine göre imam arkasında Fâtîha okunmaz. Okunmaması ayn-ı hak ve mahz-ı hikmettir.

Hem meselâ, mâdem şeriat tabiatın tecavüzâtına sed çekmekle onu tâdil edip nefis-i emmâreyi terbiye eder; elbette, ekser etbâi köylü ve nimbedevî ve amelelikle meşgul olan Şâfiî mezhebine göre, “Kadına temas ile abdest bozulur, az bir necâset zarar verir.” Ekseriyet itibâriyle hayat-ı içtimâiyyeye giren, nimmedenî şeklini alan insanlar ittibâ ettikleri mezheb-i Hanefîye göre, “Mess-i nisvan abdesti bozmaz, bir dirhem kadar necâsete fetvâ var.”

İşte, bir amele ile bir efendiyi nazara alacağız. Amele, tarz-ı mâişet itibâriyle, ecnebî kadınlarla ihtilâta, temasa ve bir ocak yanında oturmaya ve mülevves şeylerin içine karışmaya mübtelâ olduğundan, sanat ve mâişet itibâriyle, tabiat ve nefis-i emmâresi meydanı boş bulup tecavüz edebilir. Onun için, şeriat onların hakkında, o tecavüzâta sed çekmek için, “Abdest bozulur, temas etme; namazını iptal eder, bulaşma” mânevî kulağında bir sadâ-i semâvî çınlattırır. Ammâ, o efendi, nâmuslu olmak şartıyla, âdât-ı içtimâiyesi itibâriyle, ahlâk-ı umumiye nâmına, ecnebî kadınlara temasa mübtelâ değil, mülevves şeylerle nezâfet-i medeniyeye nâmına kendini o kadar bulaştırmaz. Onun için, şeriat, mezheb-i Hanefî nâmiyle ona şiddet ve azîmet göstermemiş, ruhsat tarafını gösterip hafifleştirmiştir. “Elin dokunmuş ise, abdestin bozulmaz; hicab edip, kalabalık içinde su ile istincâ etmemenin zararı yoktur, bir dirhem kadar fetvâ vardır”der, onu vesveseden kurtarır.

İşte, denizden iki katre, sana misâl. Onlara kıyas et. Mîzan-ı Şârânî mîzanıyla, şeriat mîzanlarını bu sûretle muvâzene edebilirsen, et.

Sözler, s. 442-448

*Ahkâm-ı İlâhiye,
mezheblere,
hikmet-i
İlâhiyenin
sevkıyla ittibâ
edenlere göre
değişir; hem, hak
olarak değişir ve
herbirisini de hak
olur, maslahat
olur.*

Şeriat, yüzde
doksanı
müsellemât-ı
şer'î, zarûriyât-ı
dinî birer elmas
sütundur.
İçtihadî, hilâfî,
fer'î olan mesâil,
yüzde ancak on
olur. Doksan
elmas sütunu, on
altının sahibi
Kesesine koyamaz,
ona tâbi kılamaz.

İkincisi: Ekalliyette kalan kavî, eğer içindeki hakikat ve mağz, onu intihap eden istidatlardaki heves ve hevâ ve mûris aynaya ve mizacına galebe çalmazsa, o kavî bir hatar-ı azîmde kalır. Zira, istidat onunla in-sibağ edip onun muktezasına inklâp etmek lâzımken; o, onu kendine çevirir ve telkih eder, kendi emrine musahhar eder. İşte şu noktada hüda hevâyâ tahavvül ve mezhep dahi mizaçtan teşerrüb eder. Arı su içer bal akıtır, yılan su içer, zehir döker.

Sual: Taaddüd-ü zevcat ve esir ve köle gibi bazı mesâili, bazı ecnebiler serrişte ederek, medeniyet nokta-i nazarında şeriata bazı evham ve şübehâtı irad diyorlar. Cevap: Şimdilik mücmelen bir kaide söyleyeceğim. Tafsilini müstakil bir risale ile beyan etmek fikrindeyim.

İşte, İslâmiyetin ahkâmı iki kısımdır:

Birisi: Şeriat ona müessestir, bu ise hüsn-ü hakikî ve hayr-ı mahzûd.

İkincisi: Şeriat-ı muaddildir. Yani, gayet vahşî ve gaddar bir suretten çıkarıp, ehven-i şer ve muaddel ve tabiat-ı beşere tatbiki mümkün ve tamamen hüsn-ü hakikiye geçebilmek için zaman ve zeminden alınmış bir surete ifrağ etmiştir. Çünkü, birden tabiat-ı beşerde umumen hükümferma olan bir emri birden ref etmek, bir tabiat-ı beşeri birden kalb etmek iktiza eder. Binaenaleyh, şeriat vâzı-ı esaret değildir; belki en vahşî suretten böyle tamamen hürriyete yol açacak ve geçebilecek surete indirmiştir, tâdil etmiştir.

Hem de, dörde kadar taaddüd-ü zevcat tabiata, akla, hikmete muvafık olmakla beraber; şeriat bir taneden dörde çıkarmamış, belki sekiz-dokuzdan dörde indirmiştir. Bâhusus taaddütte öyle şerait koymuştur ki, ona müraat etmekle hiçbir mazarrata müeddî olmaz. Bazı noktada şer olsa da ehven-i şerdir. Ehven-i şer ise bir adalet-i izafiyedir. Heyhât! Âlemin her halinde hayr-ı mahzûd olamaz.

Münazarat, s. 121-123

Kur'ân ayna ister, vekil istemez

Ümmetteki cumhuru, hem avâmın umumu, bürhandan ziyâde, me-hazdaki kudsiyet şevk-i itaat verir, sevk eder imtisâle.

Şeriat, yüzde doksanı müsellemât-ı şer'î, zarûriyât-ı dinî birer elmas sütundur.

İçtihadî, hilâfî, fer'î olan mesâil, yüzde ancak on olur. Doksan elmas sütunu, on altının sahibi

Kesesine koyamaz, ona tâbi kılamaz. Elmasların mâdeni, Kur'ân ve hem hadîstir. Onun malı; oradan her zaman istemeli.

Kitaplar, içtihadlar Kur'ân'ın aynası, yahut dürbün olmalı. Gölge, vekil istemez o Şems-i Mu'cizbeyân.

Müstaid, müçtehid olabilir; müşerri' olamaz

İçtihadın şartını hâiz olan her müstaid, ediyor nefsi için nass olmada içtihad. Ona lâzım, gayra ilzam edemez.

Ümmeti dâvetle teşri' edemez. Fehmi, şeriatın olur, lâkin şeriat olmaz. Müçtehid olabilir, fakat müşerri' olamaz.

İcmâ ile cumhurdur, sikke-i şer'i görür. Bir fikre dâvet etmek, zann-ı kabul-ü cumhur şart-ı evvel oluyor.

Yoksa dâvet bid'attır, reddedilir. Ağzına tıklır, onda daha çıkamaz.

Sözler, 646

Kur'an'ın hâkimiyet-i mutlakası

Ümmet-i İslâmiyenin ahkâm-ı diniyede gösterdiği teseyyüp ve ihmalin bence en mühim sebebi şudur:

Erkân ve ahkâm-ı zaruriye-ki yüzde doksandır-bizzat Kur'an'ın ve Kur'an'ın tefsiri mâhiyetinde olan sünnetin malıdır. İçtihadî olan mesail-i hilâfiye ise, yüzde on nispetindedir. Kıymetçe mesail-i hilâfiye ile erkân ve ahkâm-ı zaruriye arasında azîm tefavüt vardır. Mesele-i içtihadîye altın ise, öteki birer elmas sütundur. Acaba doksan elmas sütunu on altının himayesine vermek, mezc edip tâbi kılmak caiz midir?

Cumhûru, bürhandan ziyade, mehaddeki kudsîyet imtisale sevk eder. Müçtehidinin kitapları vesile gibi, cam gibi Kur'an'ı göstermeli; yoksa vekil, gölge olmamalı.

Mantıkça mukarrerdir ki, zihin, melzumdan tebeî olarak lâzıma intikal eder ve lâzımın lâzımına tabîi olarak etmez. Etse de, ikinci bir teveccüh ve kasıtlı eder. Bu ise gayr-ı tabîidir.

Meselâ, hükmün me'hazı olan şeriat kitapları melzum gibidir. Delili olan Kur'an ise, lâzımdır. Muharrik-i vicdan olan kudsîyet, lâzımın lâzımıdır. Cumhurun nazarı kitaplara temerküz ettiğinden, yalnız hayal meyal lâzımını tahattur eder. Lâzımın lâzımını nâdiren tasavvur eder. Bu cihetle, vicdan lâkaytlığa alışır, cumudet peyda eder.

Eğer zaruriyat-ı diniyede doğrudan doğruya Kur'an gösterilseydi, zihin tabîi olarak müşevvik-i imtisal ve mûkız-ı vicdan ve lâzım-ı zâtî olan kudsîyete intikal ederdi. Ve bu suretle kalbe meleke-i hassasiyet gelerek, imanın ihtaratına karşı asamm kalmazdı. Demek, şeriat kitapları, birer şeffaf cam mâhiyetinde olmak lâzım gelirken, mürur-u zamanla, mukallitlerin hatası yüzünden paslanıp hicap olmuşlardır. Evet bu kitaplar, Kur'an'a tefsir olmak lâzımken, başlı başına tasnifat hükmüne geçmişlerdir.

Hâcât-ı diniyede cumhurun enzarını doğrudan doğruya, câzibe-i icâz ile revnakdar ve kudsîyetle hâledar ve daima iman vasıtasıyla vicda-

*Cumhûru,
bürhandan
ziyade, mehaddeki
kudsîyet imtisale
sevk eder.
Müçtehidinin
kitapları vesile
gibi, cam
gibi Kur'an'ı
göstermeli; yoksa
vekil, gölge
olmamalı.*

Umur-u mukarreredendir ki, efkâr-ı âmmenin birşeye verdiği mükâfat, gösterdiği rağbet ve teveccüh, ekseriya o şeyin kemaline nisbeten değildir; belki ona derece-i ihtiyaç nispetindedir. Bir saatçinin bir allâmeden ziyade ücret alması bunu teyid eder.

nı ihtizaza getiren hitab-ı Ezelînin timsali bulunan Kur'ân'a çevirmek üç tarikledir:

1. Ya müellifinin bihakkın lâıyk oldukları derin bir hürmeti, emniyeti tenkitle kırıp o hicabı izale etmektir. Bu ise tehlikedir, insafsızlıktır, zulümdür.

2. Yahut, tedricî bir terbiye-i mahsusayla kütüb-ü şeriatı şeffaf birer tefsir suretine çevirip, içinde Kur'ân'ı göstermektir: Selef-i Müçtehidinin kitapları gibi, Muvatta, Fıkh-ı Ekber gibi. Meselâ, bir adam İbni Hacer'e nazar ettiği vakit, Kur'ân'ı anlamak ve Kur'ân'ın ne dediğini öğrenmek maksadıyla nazar etmeli. Yoksa İbni Hacer'in ne dediğini anlamak maksadıyla değil. Bu ikinci tarik de zamana muhtaçtır.

3. Yahut cumhurun nazarını, ehl-i tarikatın yaptığı gibi, o hicabın fevkine çıkararak, üstünde Kur'ân'ı gösterip, Kur'ân'ın hâlis malını yalnız ondan istemek ve bilvasıta olan ahkâmı vasıttadan aramaktır. Bir âlim-i şeriatın va'zına nisbeten, bir tarikat şeyhinin va'zındaki olan halâvet ve câzibiyet bu sırdan neşet eder.

Umur-u mukarreredendir ki, efkâr-ı âmmenin birşeye verdiği mükâfat, gösterdiği rağbet ve teveccüh, ekseriya o şeyin kemaline nisbeten değildir; belki ona derece-i ihtiyaç nispetindedir. Bir saatçinin bir allâmeden ziyade ücret alması bunu teyid eder.

Eğer cemaat-i İslâmiyenin hâcât-ı zaruriye-i diniyesi bizzat Kur'ân'a müteveccih olsaydı, o Kitab-ı Mübin, milyonlarca kitaplara taksim olunan rağbetten daha şedit bir rağbete, ihtiyaç neticesi olan bir teveccühe mazhar olur ve bu suretle nüfus üzerinde bütün mânâsıyla hâkim ve nâfiz olurdu. Yalnız tilâvetiyle taberrük olunan bir mübarek derecesinde kalmazdı.

Bununla beraber, zaruriyat-ı diniyeyi, mesail-i cüz'iyeye-i fer'iyeye-i hilâfiyeye mezc edip, ona tâbi gibi kılmakta büyük bir hatar vardır. Zira Musavvibenin muhalifi olan Tahtiecilerden biri der ki: "Mezhebim hak-tır; hatâ ihtimali var. Başka mezhep hatâdır; sevaba ihtimali var."

Halbuki cumhur-u avam, mezhepte imtizaç etmiş olan zaruriyatı, nazariyat-ı içtihadıyeden vâzıhan temyiz etmediğinden, sehven veya vehmen Tahtieyi filcümle teşmil edebilir. Bu ise, hatar-ı azımdır. Bence, Tahtieci, hubb-u nefisten neşet eden inhisar zihniyeti illetiyle malûldür. Ve Kur'ân'ın câmiyetinden ve umum tabakat-ı beşere şumul-ü hitabından gaffletle mes'uldür.

Hem Tahtiecilik fikri, sû-i zan ve tarafgirlik hissini menbaı olduğundan, İslâm'da lâzım olan tesanüd-ü ervah, tevhid-i kulüb, tehâbbüb ve teâvüne büyük rahneler açmıştır. Halbuki hüsn-ü zanla, muhabbet ve vahdetle memuruz.

Bu meseleyi yazdıktan biraz zaman sonra, bir gece rüyada Cenab-ı Peygamber Sallallahu Aleyhi ve Sellem Efendimizi gördüm. Bir medresede, huzur-u saadette bulunuyordum. Cenab-ı Peygamber bana Kur'an'dan ders vereceklerdi. Kur'an'ı getirdikleri sırada, Hazret-i Peygamber Sallallahu Aleyhi ve Sellem Efendimiz, Kur'an'a ihtiramen kıyam buyurdular. O dakikada, şu kıyamın, ümmeti irşad için olduğu birden hatırıma geldi.

Bilâhare bu rüyayı suleha-yı ümmetten bir zata hikâye ettim. Şu suretle tabir etti: "Bu büyük bir işaret ve beşarettir ki, Kur'an-ı Azimüşşan lâyük olduğu mevki-i muallâyı bütün cihanda ihraz edecektir."

Sünubat, 43-48

Kur'an'ın Tefsiri

İfadetü'l-Meram

Kur'an-ı Azimüşşan, bütün zamanlarda gelip geçen nev-i beşerin tabakalarına, milletlerine ve fertlerine hitaben Arş-ı aladan irad edilen İlahî ve şümüllü bir nutuk ve umumi, Rabhani bir hitabe olduğu gibi; bilinmesi, bir ferdin veya küçük bir cemaatin iktidarından hariç olan ve bilhassa bu zamanda, dünya maddiyatına ait pek çok fenleri ve ilimleri camidir. Bu itibarla, zamanca, mekanca, ihtisasca daire-i ihatası pek dar olan bir ferdin fehminden ve karihasından çıkan bir tefsir, bihakkın Kur'an-ı Azimüşşana tefsir olamaz. Çünkü, Kur'an'ın hitabına muhatap olan milletlerin, insanların ahval-i ruhiyelerine ve maddiyatlarına, cami bulunduğu ince fenlere, ilimlere bir fert, vakıf ve sahib-i ihtisas olamaz ki, ona göre bir tefsir yapabilsin. Hem bir ferdin mesleği ve meşrebi taassuptan hali olamaz ki, hakaik-i Kur'âniyeyi görsün, bitarafane beyan etsin. Hem bir ferdin fehminden çıkan bir dava, kendisine has olup, başkası o davanın kabulüne davet edilemez-meğer ki bir nevi icman tasdikine mazhar ola.

Binaenaleyh, Kur'an'ın ince manalarının ve tefsirlerde dağınık bir surette bulunan mehasininin ve zamanın tecrübesiyle fennin keşfi sayesinde tecelli eden hakikatlerinin tesbitiyle, herbiri birkaç fende mütehasıs olmak üzere muhakkikin-ı ulemadan yüksek bir heyetin tetkikatıyla, tahkikatıyla bir tefsirin yapılması lazımdır. Nitekim, kanuni hükümlerin tanzim ve ittıradı, bir ferdin fikrinden değil, yüksek bir heyetin nazar-ı dikkat ve tetkikatından geçmesi lazımdır ki, umumi bir emniyeti ve cumhur-u nasın itimadını kazanmak üzere millete karşı bir kefalet-i zımniye husule gelsin ve icma-ı millet, hücceti elde edebilsin.

Evet, Kur'an-ı Azimüşşanın müfessiri, yüksek bir deha sahibi ve nazif bir içtihadı malik ve bir velayet-i kamileyi haiz bir zat olmalıdır. Bilhassa bu zamanlarda, bu şartlar ancak yüksek ve azim bir heyetin tesanüdüyle ve o heyetin telahuk-u efkarından ve ruhlarının tenasübü-

Kur'an'ın ince manalarının ve tefsirlerde dağınık bir surette bulunan mehasininin ve zamanın tecrübesiyle fennin keşfi sayesinde tecelli eden hakikatlerinin tesbitiyle, herbiri birkaç fende mütehasıs olmak üzere muhakkikin-ı ulemadan yüksek bir heyetin tetkikatıyla, tahkikatıyla bir tefsirin yapılması lazımdır.

Karıncayı emirsiz,
arıları yâsubsubuz
bırakmayan
kudret-i ezeliye,
elbette,
Beşeri de
bırakmaz
şeriatsız, nebîsiz.
Sırr-ı nizam-ı
âlem böyle ister
elbette.

le birbirine yardım etmesinden ve hürriyet-i fikirlerinden ve taassuplarından azade olarak tam ihlaslarından doğan dahi bir şahs-ı manevide bulunur. İşte, Kur'ân'ı ancak böyle bir şahs-ı manevi tefsir edebilir.

Çünkü “Cüzde bulunmayan, küllde bulunur” kaidesine binaen, her fertte bulunmayan bu gibi şartlar, heyette bulunur. Böyle bir heyetin zuhurunu çoktan beri bekliyorken, hiss-i kablelvuku kabilinden olarak, memleketi yıkıp yakacak büyük bir zelzelenin arefesinde bulunduğumuz zihne geldi.

“Birşey tamamıyla elde edilemediği takdirde o şeyi tamamıyla terketmek caiz değildir” kaidesine binaen, acz ve kusurumla beraber, Kur'ân'ın bazı hakikatleriyle, nazmındaki i'cazına dair bazı işaretleri tek başıma kaydetmeye başladım. Fakat, Birinci Harb-i Umuminin patlamasıyla Erzurum'un, Şasinler'in dağ ve derelerine düştük. O kıyametlerde, o dağ ve tepelerde fırsat buldukça, kalbime gelenleri, birbirine uymayan ibarelerle, o dehşetli ve muhtelif hallerde yazıyordum. O zamanlarda, o gibi yerlerde müracaat edilecek tefsirlerin, kitapların bulunması mümkün olmadığından, yazdıklarım, yalnız sünuhat-ı kalbiyemden ibaret kaldı. Şu sünuhatım eğer tefsirlere muvafık ise, nurun ala nur; şayet muhalif cihetleri varsa, benim kusurlarıma atfedilebilir.

Evet, tashihe muhtaç yerleri vardır; fakat hatt-ı harpte, büyük bir ihlasla, şehidler arasında yazılıp giydirilen o yırtık ibarelerin tebdiline (şehidlerin kan ve elbiselerinin tebdiline cevaz verilmediği gibi) cevaz veremedim ve kalbim razı olmadı. Şimdi de razı değildir; çünkü o zamandaki ihlas ve hulusu şimdi bulamıyorum.

Maahaza, kaleme aldığım şu İşaratü'l-İ'caz adlı eserimi, hakiki bir tefsir niyetiyle yapmadım. Ancak ulema-i İslâmdan ehl-i tahkikin takdirlerine mazhar olduğu takdirde, uzak bir istikbalde yapılacak yüksek bir tefsire bir örnek ve bir me'haz olmak üzere, o zamanların insanlarına bir yadigar maksadıyla yaptım.

İşaratü'l-İ'caz, 13-14

Nübüvvet beşerde zarûriyedir.

Karıncayı emirsiz, arıları yâsubsubuz bırakmayan kudret-i ezeliye, elbette,

Beşeri de bırakmaz şeriatsız, nebîsiz. Sırr-ı nizam-ı âlem böyle ister elbette.

Sözler, s. 642.

Birinci Esas: Resul-i Ekrem Aleyhissalâtu Vesselâmın, çendan her hali ve her tavrı, sıdkına ve nübüvvetine şahit olabilir. Fakat her hali,

her tavrı harikulâde olmak lâzım değildir. Çünkü, Cenâb-ı Hak onu beşer suretinde göndermiş, tâ insanın ahvâl-i içtimaiyelerinde ve dünyevî, uhrevî saadetlerini kazandıracak a'mâl ve harekâtlarında rehber olsun ve imam olsun ve herbiri birer mu'cizât-ı kudret-i İlâhiye olan âdiyat içindeki harikulâde olan san'at-ı Rabbâniyeyi ve tasarruf-u kudret-i İlâhiyeyi gösterebilir. Eğer ef'âlinde beşeriyetten çıkıp harikulâde olsaydı, bizzat imam olamazdı; ef'âliyle, ahvâliyle, etvârıyla ders veremezdi.

Fakat, yalnız nübüvvetini muannidlere karşı ispat etmek için harikulâde işlere mazhar olur ve indelhâce, ara sıra mu'cizâtı gösterirdi. Fakat, sırr-ı teklif olan imtihan ve tecrübe muktezasıyla, elbette bedâhet derecesinde ve ister istemez tasdike mecbur kalacak derecede mucize olmazdı. Çünkü, sırr-ı imtihan ve hikmet-i teklif iktiza eder ki, akla kapı açılsın ve aklın ihtiyarı elinden alınmasın. Eğer gayet bedihî bir surette olsa, o vakit aklın ihtiyarı kalmaz, Ebu Cehil de Ebu Bekir gibi tasdik eder, imtihan ve teklifin faydası kalmaz, kömürle elmas bir seviyede kalırdı.

Cây-ı hayrettir ki, Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâmın, mübalâğasız binler vecihte binler çeşit insan, her biri bir tek mucizesiyle veya bir delil-i nübüvvetle veya bir kelâmıyla veya yüzünü görmesiyle, ve hâkezâ, birer alâmetiyle iman getirdikleri halde, bütün bu binler ayrı ayrı insanları ve müdakkik ve mütefekkirleri imana getiren bütün o binler delâil-i nübüvveti, nakl-i sahihle ve âsâr-ı katiye ile şimdiki bedbaht bir kısım insanlara kâfi gelmiyor gibi, dalâlete sapıyorlar.

İkinci Esas: Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm, hem beşerdir, beşeriyet itibarıyla beşer gibi muamele eder; hem resuldür, risalet itibarıyla Cenâb-ı Hakkın tercümanıdır, elçisidir. Risaleti, vahye istinad eder. Vahiy iki kısımdır:

Biri vahy-i sarîhîdir ki, Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâm onda sırf bir tercümandır, mübellîğdir, müdahalesi yoktur: Kur'ân ve bazı ehâdis-i kudsiye gibi.

İkinci kısım, vahy-i zımnîdir. Şu kısmın mücmel ve hülâsası, vahye ve ilhama istinad eder; fakat tafsilâtı ve tasvirâtı Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâma aittir. O vahiyden gelen mücmel hadiseyi tafsil ve tasvirde, zât-ı Ahmediye Aleyhissalâtü Vesselâm, bazen yine ilhama, ya vahye istinad edip beyan eder, veyahut kendi ferasetiyle beyan eder. Ve kendi içtihadıyla yaptığı tafsilât ve tasvirâtı ya vazife-i risalet noktasında ulvî kuvve-i kudsiye ile beyan eder, veyahut örf ve âdet ve efkâr-ı âmme seviyesine göre, beşeriyeti noktasında beyan eder.

İşte, her hadiste, bütün tafsilâtına vahy-i mahz noktasıyla bakılmaz. Beşeriyetin muktezası olan efkâr ve muamelâtında, risaletin ulvî âsârı aranılmaz. Madem bazı hadiseler mücmel olarak, mutlak bir surette ona

*Resul-i Ekrem
Aleyhissalâtü
Vesselâm, hem
beşerdir, beşeriyet
itibarıyla beşer
gibi muamele
eder; hem
resuldür, risalet
itibarıyla
Cenâb-ı Hakkın
tercümanıdır,
elçisidir. Risaleti,
vahye istinad eder.
Vahiy iki kısımdır:*

Şu kâinatın
neticesi ve en
mükemmel
meyvesi ve
Hâlık-ı Kâinatın
tercümanı ve
sevgilisi olan o
zât-ı mübarekin
tamam-ı mahiyeti
ve hakikat-i
kemâlâtı, siyer ve
tarihe geçen beşerî
ahval ve etvâra
sığışmaz.

vahyen gelir, o da kendi ferasetiyle ve tearûf-ü umumî cihetiyle tasvir eder. Şu tasvirdeki müteşabihâta ve müşkülâta bazen tefsir lâzım geliyor, hattâ tabir lâzım geliyor. Çünkü, bazı hakikatler var ki, temsille fehme takrib edilir. Nasıl ki, bir vakit huzur-u Nebevîde derince bir gürültü işitildi. Ferman etti ki: “Şu gürültü, yetmiş senedir yuvarlanıp şimdi Cehennem dibine düşmüş bir taşın gürültüsüdür.” Bir saat sonra cevap geldi ki, “Yetmiş yaşına giren meşhur bir münafık ölüp Cehenneme gitti.” Zât-ı Ahmediye Aleyhissalâtü Vesselâmın belîğ bir temsille beyan ettiği hadisenin tevilini gösterdi.

...

Altıncı Esas: Resul-i Ekrem Aleyhissalâtü Vesselâmın ahval ve evsâfı, siyer ve tarih suretiyle beyan edilmiş. Fakat o evsaf ve ahvâl-i galibi, beşeriyetine bakar. Halbuki, o zât-ı mübarekin şahs-ı mânevîsi ve mahiyet-i kudsiyesi o derece yüksek ve nurânîdir ki, siyer ve tarihte beyan olunan evsaf, o bâlâ kamete uygun gelmiyor, o yüksek kıymete muvafık düşmüyor. Çünkü, *السَّبَبُ كَالْفَاعِلِ* sırrınca, hergün, hattâ şimdi de bütün ümmetinin ibadetleri kadar bir azîm ibadet sahife-i kemâlâtına ilâve oluyor. Nihayetsiz rahmet-i İlâhiyeye, nihayetsiz bir surette, nihayetsiz bir istidatla mazhar olduğu gibi, hergün hadsiz ümmetinin hadsiz duasına mazhar oluyor.

Ve şu kâinatın neticesi ve en mükemmel meyvesi ve Hâlık-ı Kâinatın tercümanı ve sevgilisi olan o zât-ı mübarekin tamam-ı mahiyeti ve hakikat-i kemâlâtı, siyer ve tarihe geçen beşerî ahval ve etvâra sığışmaz. Meselâ, Hazret-i Cebrâil ve Mikâil iki muhafız yaver hükmünde gazve-i Bedir’de yanında bulunan bir zât-ı mübarek, çarşı içinde bedevî bir Arapla at mübayaasında münazaa etmek, birtek şahit olan Huzeyme’yi şahit göstermekle görünen etvârı içinde sığışmaz.

İşte, yanlış gitmemek için, her vakit mahiyet-i beşeriyeti itibarıyla işitilen evsâf-ı âliye içinde başını kaldırıp hakikî mahiyetine ve mertebe-i risalette durmuş nurânî şahsiyet-i mâneviyesine bakmak lâzımdır. Yoksa, ya hürmetsizlik eder veya şüpheye düşer. Şu sırrı izah için şu temsili dinle:

Meselâ bir hurma çekirdeği var. O hurma çekirdeği toprak altına konup açılarak koca meyvedar bir ağaç oldu. Hem gittikçe tevessü eder, büyür.

Veya tavus kuşunun bir yumurtası vardı. O yumurtaya hararet verildi, bir tavus civcivi çıktı. Sonra, tam mükemmel, her tarafı kudretten yazılı ve yaldızlı bir tavus kuşu oldu. Hem gittikçe daha büyür ve güzelleşir. Şimdi, o çekirdek ve o yumurtaya ait sıfatlar, haller var. İçinde incecik maddeler var. Hem ondan hasıl olan ağaç ve kuşun da, o çekirdek ve yumurtanın âdi, küçük keyfiyet ve vaziyetlerine nispeten büyük ve âli sıfatları ve keyfiyetleri var.

Şimdi, o çekirdek ve o yumurtanın evsâfını ağaç ve kuşun evsâfiyla raptedip bahsetmekte lâzım gelir ki, her vakit akl-ı beşer başını çekirdekten ağaca kaldırıp baksın ve yumurtadan kuşa gözünü tevcih edip dikkat etsin-tâ işittiği evsâfı onun akli kabul edebilsin. Yoksa, “Bir dirhem çekirdekten bin batman hurma aldım” ve “Şu yumurta, cevvi-âsumanda kuşların sultanıdır” dese, tekzip ve inkâra sapacak.

İşte, bunun gibi, Resul-i Ekrem Aleyhissalâtu Vesselâmın beşeriyeti, o çekirdeğe, o yumurtaya benzer. Ve vazife-i risaletle parlayan mahiyeti ise, şecere-i tûbâ gibi ve Cennetin tayr-ı hümayunu gibidir. Hem daima tekemmüldedir. Onun için, çarşı içinde bir bedevî ile nizâ eden o zâtı düşündüğü vakit, Refref'e binip, Cebrâil'i arkada bırakıp, Kab-ı Kavseyne koşup giden zât-ı nuranîsine hayal gözünü kaldırıp bakmak lâzım gelir. Yoksa ya hürmetsizlik edecek veya nefsi-i emmâresi inanmayacak.

Mektubat, s. 90-98.